

Ben Ali Libi

Handelaar in illusies

Ben Hummel

Colofon

© 2017, Wageningen

ISBN/EAN 9789402170733

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever (bhummel@deds.nl).

Auteur: Ben Hummel

Coverontwerp: Go Puck

Opmaak en eindredactie: Fons van Hamond

Druk: www.bravenewbooks.nl

Fotoverantwoording

Archief Herinneringscentrum Kamp Westerbork (pagina 79)

Beeldbank Groningen (pag. 33)

Beeldbank Stadsarchief Amsterdam (pag. 18, 20, 25, 29, 51, 68)

Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam (pag. 31, 38, 50)

Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam - Collectie J. van Velzen (pag. 42, 44, 57)

Erfgoed Den Bosch (pag. 15)

Frank Straatemeier, Groninger Archieven (2290-12601, pag. 9)

Haagse Beeldbank (pag. 35)

NIOD Beeldbank WO (pag. 72, 76)

Peter Korrel (pag. 102)

Privé-archief Mieke Bloemendal-Olman, Amersfoort (pag. 1, 12, 63, 64, 65) – haar moeder was een volle nicht van Michel Velleman

Rode Kruis, Den Haag (pag. 73, 83, 86)

De auteur heeft getracht de geldende regels ten aanzien van copyright voor beeld en tekst zo goed mogelijk in acht te nemen. Mocht u desondanks van mening zijn rechten te ontnemen aan deze publicatie dan kunt u contact opnemen met de uitgever.

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Vader Jacques en zijn gezin	8
Koopman en amuseur	9
Gevangenis	11
Kwakzalver	12
Verhuizen.....	14
Amsterdamse kinderjaren	16
En wie is Ben Ali Libi?	26
Handelsreiziger of goochelaar?	32
Goochelen.....	37
Goochelaar tussen goochelaars	37
De grote Papa Bamberg over goochelen.....	38
Manipulator en illusionist	40
Hofgoochelaar.....	45
Pro deo goochelaar	47
Tussen bekenden en beroemdheden	49
Artiestenbureau.....	54
De Montessori-goochelaar	54
Het gezin Velleman.....	60
Broers	60
Dienstplicht.....	61
Zusje	62
Een eigen gezin.....	62

Oorlog.....	67
Joodse Raad.....	71
Isolement	73
De laatste dagen	75
Razzia in Amsterdam.....	75
Westerbork	77
Sobibor	83
Een vergeefse zoektocht.....	85
Op een lijst van artiesten.....	88
 Bijlagen.....	 89
De lijst van artiesten	90
Gezin Jacques Velleman.....	92
Woonadressen gezin Jacques Velleman.....	92
Woonadressen Michel Velleman	93
Noten	94
Bronnen.....	100
Monumenten.....	102

Voorwoord

In 1985 verscheen een boek over het amusement in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. In dit werk van Henk van Gelder en Jacques Klöters staat achterin een lijst met vermoorde joodse artiesten. Behalve misschien het zangduo Johnny & Jones en de impresario Max van Gelder zijn al die namen nu vergeten. Duifje Dumas, Louis Lam, Sophie de Vries... we kennen ze niet meer.

Alleen de goochelaar Ben Ali Libi is door een gedicht van Willem Wilmink aan de vergetelheid ontrukkt. In een documentaire over het leven van de in 2003 overleden Wilmink vertelt acteur Joost Prinsen iets over dit iconische gedicht en draagt hij het zeer indringend voor.

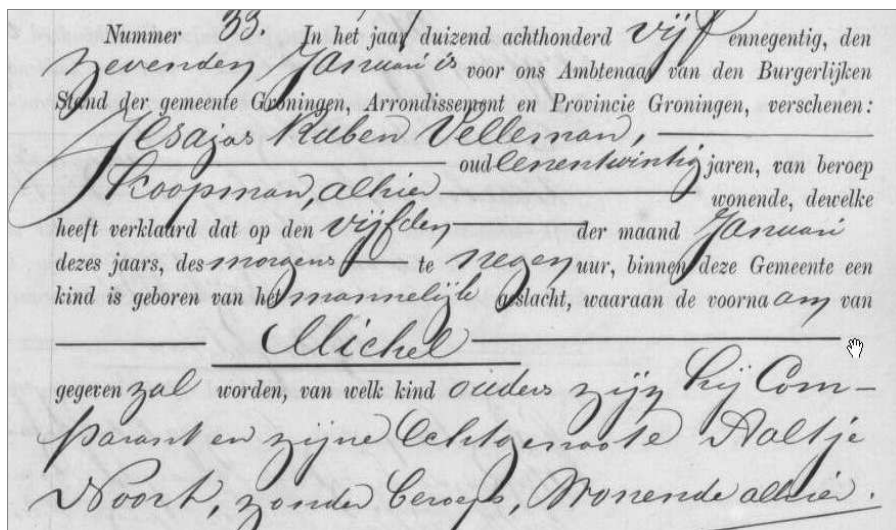
Niet veel later wordt duidelijk dat de in Groningen geboren Michel Velleman achter dit alias schuilgaat. In 2015 maakt Dirk Jan Roeleven een documentaire over zijn leven. Daarin ontbreekt door de gekozen vorm veel wat in een boekje wel aan de orde kan komen.

In deze biografische schets over Michel Velleman leest u over zijn onrustige kinderjaren, gevolgd door zijn eerste schreden op het goochelaarspad. De herkomst van de naam Ben Ali Libi wordt verklaard en ook wordt beschreven hoe Michel een steeds bekendere goochelaar werd. Ja, bekend, maar niet beroemd. In 1940 bevindt hij zich op de toppen van zijn kunnen - drie jaar later wordt hij samen met zijn vrouw vermoord in Sobibor.

Vader Jacques en zijn gezin

1895 kende een strenge winter. Het vroom dat het kraakte toen Michel Velleman op zaterdag 5 januari 1895 om 9 uur 's ochtends in Groningen werd geboren. Ergens in de binnenstad, waarschijnlijk aan de rand van de joodse buurt, stond zijn wieg.

Twee dagen later doet zijn vader aangifte bij de Burgerlijke Stand.

Vermelding Michel Velleman in geboorteregister

Een summiere geboorteaankondiging verschijnt bijna een week later in het Nieuwsblad van het Noorden. Op 11 januari wordt onder het kopje Bevallen melding gemaakt van "A Velleman, geb Noort, z." Die z. is haar zoon Michel. En die A. Velleman, geb. Noort is Michels moeder Aaltje.

Aaltje Noort is de dochter van een behanger uit Groningen. Ze is 23 jaar als ze in 1893 met de 19-jarige Jesajas Ruben Velleman, roepnaam Jacques, in het huwelijk treedt. Hij is de zoon van koopman Ruben Velleman. Velleman sr. blijkt volgens de huwelijksakte "niet te kunnen schrijven als de schrijfkunst niet gekend hebbende." Hetzelfde geldt voor de moeder van Aaltje. Erg breed zullen beide echtgenoten het in hun kinderjaren niet hebben gehad.

Michel werd waarschijnlijk geboren in het rechter witte huisje

Het jonge stel gaat in de Kleine Haddingestraat wonen, bijna pal achter de plek waar in 1906 de nieuwe synagoge wordt gebouwd. De ouders van Jacques wonen een paar huizen verderop. Het is in het hart van de 'jeudenbuurt', aan de rand van het centrum van Groningen. Het karakter van deze buurt wordt gevormd door een joodse school, een studiehuis en een rabbinaatshuis, terwijl er ook een 'oudeliedenhuis' is. Vanwege onmin in de Joodse gemeente is er behalve een hoofdsynagoge ook een synagoge der afgescheidenen. De Joden vormen binnen deze buurt nooit een meerderheid.¹

Nadat hun kinderen het huis uit zijn zullen ze de rest van hun leven in armoede doorbrengen. In hun laatste jaren zijn ze op de bedeling aangewezen.

Koopman en amuseur

In de komende twee jaar wonen Jacques en Aaltje op nog vier andere adressen in de binnenstad. Het zijn kamers, armoede ligt op de loer. Michel is waarschijnlijk geboren op een van de twee laatste adressen waar het jonge gezin woont, het Gedempte Zuiderdiep 74 of de Ruitersstraat 7. Dat is het laatste adres voordat het gezin naar Amsterdam vertrekt.

De jonge echtgenoot probeert als koopman wat geld bij elkaar te sprokkelen. Maar zijn hart trekt meer naar het amusement. Hij zet direct hoog in: zo is hij als 21-jarige actief als directeur van het Noord Nederlands Variété-gezelschap.² Dat treedt in 1894 zeven keer op rond Groningen en Veendam, met operettes, duetten en meer.

Groningen en Leeuwarden worden niet bezocht, vanuit de provincie wordt de stad Groningen niet veroverd. De inkomsten vallen tegen, hoewel het publiek in Assen wel zeer te spreken is over het café-chantant "onder leiding van den heer J. Velleman".³

Wie in twee jaar vier keer verhuist leeft op de rand van het bestaan. In 1895 besluiten Jacques en Aaltje dan ook hun geluk in Amsterdam te beproeven. Behalve Michel heeft het echtpaar een jaar eerder nog een zoon gekregen, Ruben. In de hoofdstad verblijven ze voor de gemeente incognito, want er is vrijwel geen spoor van hun oponthoud in Amsterdam te vinden. Er is alleen de vermelding van de geboorte van een zoon in een gezinsoverzicht. Hartog wordt in mei 1896 geboren en sterft na enkele weken - het zit Jacques en zijn jonge gezin niet mee. Hij besluit terug te keren naar Groningen.

Het beroep dat Jacques dan opgeeft is 'acteur'. Daar is niets over te vinden. Ook als directeur van het Noord Nederlandsch Variété-gezelschap zien we hem niet meer terug. Hij voert nu de directie over het Specialiteiten en Operette Gezelschap. Dat treedt in 1896 op in Groningen en Leeuwarden en houdt dan op te bestaan. Een aankondiging op 13 december meldt: "Bovenstaand gezelschap is nog disponibel voor een der beide Kerstdagen. Condiënten zeer billijk."⁴ Dat zegt genoeg.

Hotel „De Nederlanden,”
WILDERVANK.
Op Dinsdag 9 October 1894:
GRAND CAFÉ CONCERT,
OPTREDEN VAN HET
Noorder Variété-gezelschap,
directeur de heer JACQUES VELLEMAN.
Opvoering van verschillende OPE-
RETTE'S, DUETTEN enz.
GROOT SUCCES.
Het Paartje v. Monnikendam komt !
Entree 25 cts. Aanvang 7 uur.
Na afloop Bal.

De vader van Michel als directeur

Michels vader wedt niet op één paard. Als handelaar wil hij eind 1896 een plekje huren in de tweede synagoge⁵ in Groningen. Hoewel hij de biedingsstrijd wint, krijgt hij de plek niet. *"Doch hoe teleurgesteld moest ik huiswaarts keren, toen mij door de opperkoster en de kerkvoogden werd medegedeeld dat ik geen lid der gemeente ben en also geen plaats kan bekomen"*.⁶ Hij ondertekent de ingezonden brief met J. Velleman, lid Isr. Gemeente Groningen. Hoe het afloopt is onbekend, maar dat hij de plek alsnog gekregen heeft is onwaarschijnlijk. Jacques Velleman was van de verkeerde Israëlitische gemeente lid. Duidelijk is dat Jacques even ondernemend als lastig in de omgang moet geweest.

Jacques probeert het ook nog als komiek. Op de kermis in Zwolle tapt hij moppen in café De Beurs op het Grote Kerkplein. De concurrentie is moordend, want ook andere cafés hebben een chanteuse of komiek in de aanbieding. Deze café-chantants in de koffiehuisen horen bij de kermis. "Daar blijven de bezoekers niet den geheelen avond zitten luisteren, men loopt daar voortdurend in en uit. De entrée is vrij, men heeft slechts iets te verteren en moet zijn gave offeren, wanneer na ieder lied of voordracht een der chanteuses met een bakje rondgaat."⁷

Gevangenis

In dat jaar rijdt Jacques ergens in het Noorden van het land een vreselijk scheve schaats.⁸ Wat hij precies heeft gedaan is onduidelijk, maar er is sprake van "het voortgezet misdrijf van feitelijke aanranding van de eerbaarheid" of, in niet-juridische taal, aanranding. De rechter in Leeuwarden vonnist Jacques tot een jaar cel dat hij uitzit in de strafgevangenis van Breda. Nu leren we ook hoe de vader van Michel er uitzag. Hij was 1m73, had zwart haar en donkerbruine ogen onder een lang voorhoofd, een grote neus en een knevel boven een ronde kin. De 23-jarige heeft lager onderwijs genoten en gedraagt zich goed in het gesticht. Het opgegeven beroep is muzikant. Een eerdere gevangenisstraf bedroeg 14 dagen.

Als tijdens zijn gevangenschap zijn dochter Bertha wordt geboren, is Jacques er uiteraard niet bij. Bij de aangifte van zijn kind op 1 juni zit hij in Breda. Een maand later pakt Aaltje alles in en verhuist naar Antwerpen. Ze zal met haar drie kinderen bij familie zijn ingetrokken. Is het een door schaamte ingegeven besluit? Het wordt een kortstondig verblijf, enkele maanden later zijn ze alweer terug. Aaltje komt met haar vaderloze gezin in de bedeling.⁹